

SZELLEM ÉS ÉLET

s z e r k e s z t i:
BARTÓK GYÖRGY

4

SCHNELLER KÁROLY: A statisztika a kollektív lelkiismeret
szolgálatában.

MITROVICS GYULA: Az esztétika fogalma és főbb problémái.

MARÓT KÁROLY: Vallás és nép.

Elvek. — Könyvek. — Folyóiratok.

SZELLEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE; SZEGED, I. FILOZÓFIAI INTÉZET

BARTÓK GYORGY KEZÉHEZ· BAROSS-UTCA 2.

FELELŐS KIADÓ: BARTÓK GYORGY

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ELŐFIZETÉSI DIJ:

EGY ÉVRE 8 P. EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 P

FŐBIZOMÁNYOS: STUDIUM-KÖNYVKERESKEDÉS

BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-U, 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI:

SCHNELLER KÁROLY: Szeged, Egyetem.

MITROVICS GYULA: Debrecen, Egyetem.

MARÓT KÁROLY: Budapest, V. Légrády K. u. 52.

A CIMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYORGY

III. ÉVFOLYAM 1939. 4 SZÁM.

SZEGED, 1939. DECEMBER.

**SZELLELEM
ÉS
ÉLET**

**s z e r k e s z t i:
BARTÓK GYÖRGY**

HARMADIK KÖTET

SZEGED

1939

A statisztika a kollektív lelkiismeret szolgálatában

Székfoglaló előadás a Ferencz József Tudomány Egyetemen.
1959 szeptember 20-án.

Mielőtt tulajdonképpeni tárgyamra térnék, nem tudok, de nem is kívánok tartózkodni bizonyos *szubjektív* jellegű vallomásoktól, amelyeknek talán az előadás székfoglaló jellegére tekintettel van is jogcímük a nyilvánosság kereséséhez.

I. Így mindenekelőtt a hagyományokhoz hiven megemlékezem *tanszéki elődömről*, sőt — tekintve azt, hogy a tanszék régebbi betöltőivel mind személyes, mind pedig tudományos kapcsolataim elég régi keletűek, — *elődeimről*. Időrendben *Kenéz Béláról*, *Laky Dezsőről* és vitéz *Surányi-Unger Tivadarról*. *Kenéz Bélának* még Kolozsvárott voltam munkás hallgatója; *Laky Dezső* készítette elő a Ferencz József Tudományegyetemmel való közelebbi kapcsolatomat: magántanárságomat, *Surányi-Unger Tivadar* nyilvános tanárságomat. Így mindhárom tanszéki elődőhöz a *köszönet* és *hála* szálai fűznek.

Nagyobb feladat volna az elődök *tudományos jelentőségét* megvilágítani. A magyar tudomány olyan fényes reprezentánsai ők, hogy méltatásukra egy rövid óra alig volna elegendő. De még ha nem is kerülnék időzavarba, oly sok előismeretet tételne fel a *szakszerű* méltatás, amennyi a II. éves kezdő hallgatók túlnyomó részénél feltehetőleg nincs meg s ezért egy ilyen előadás aligha volna igazán építő hatású. Eppen ezért azt az éppen nem könnyebb feladatot választottam, hogy egészen kevés szóval igyekezzem lehető jellemzőt, *emlékezetbe* vésődöt mondani jelentőségükről.

Kenéz Béla a két elhatározóan fontos munkamező: a *nép* és a *föld* bonyolult kapcsolatainak és a nemzetiségek, a halandóság, a város és vidék statisztikájának vizsgálója: a *szó mestere*, akinek beszéde ne sodródó, megállíthatatlan folyamhoz hasonló;

szóképekben gazdag előadása az érdeklődést felcsigázta, az ambíciókat sarkallta.

Laky Dezső a statisztika majd minden ágát művelte, csodálatosan gazdag, Körösy József óta magában álló *termékenységgel* és a látszólag távolálló kérdések szerves összefüggései iránt való fölényes érzékkel. Vita-készsége és éles logikája a damaszkuszi penge villogását juttatja eszünkbe.

Surányi Unger Tivadar munkásságának túlnyomó része a rokonszektudományra jutott. De Budapest gazdasági szerepének és a magyar jólét kérdéseinek elemzésével a magyar statisztika történetébe is beírta nevét. A tudomány öt világrészre kiterjedő egybekapcsoló *univerzalizmusát* magyar földön eddig senki úgy ki nem fejezte, mint ő — írásaival és életével egyaránt.

Mindhárman *gyakorlati érzékkel* megáldottabbak, semhogy csak kutatók és előadók maradjanak, de mindhárman *kifejezetten* tudósok ahhoz, semhogy mint politikusok vagy kormányzati teendőkkel megbízottak be ne állítsák tudományos fegyverzetük gazdag kelléktárát egyéb feladataik megvalósítására. A tiszta tudományok »mi van»? és »miért van»? kérdései mellett behatóan érdeklí mindhármukat az alkalmazott tudományok »mi legyen»? kérdése. És e kérdésre hatalmas felkészültséggel tudnak felelni.

Ily rövid, a felületesség ódiáját szinte kihívó ismertetésből is bőven kitetszik, hogy nem kicsiség ilyen elődök nyomába lépni! Munkás örökük sokra kötelez. Igen sokra!

E pillanatban — úgy érezzük — kötelez arra is, hogy számot vessek röviden azzal a kérdéssel: vajjon mit is jelent *nekem* az egyetemi tanárság és miben látom feladatomat, mivé szeretnék fejlődni az előttem álló idők során?

Egészen kevés szóval kifejezhetném mindezt, hogyha a hallgatóságban azok volnának többségben, akik húsz hosszú év előtt is már az egyetem kötelékében állottak, vagy akik ismerték — tanításain keresztül — *Édesatyámat*, aki sokunk szemében az egyetemi tanár-eszmény megtestesítője és az egyetem gondolatának és életérdekeinek áldozatkész harcosa volt. Ha — ismétlem — azok volnának többségben, akkor egyszerűen azt mondanám, — amint ahogy mondom is — ime, itt van Az, akit követni kívánok, mint az igazság keresője és hirdetője, — ha híjján is annak a töretlen lendületnek, annak a káprázatos és elkápráztatni soha nem akaró, sokoldalú tudásnak és a szeretetei áthatott, az apostolok mértékével mérhető szuggesztív erőnek és jóakaratnak, ami az Ő sajátja volt.

Igy azonban kissé bővebb kell, hogy legyenek.

Vallván és tapasztalván, hogy »boldogok azok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot», ígérem, hogy az igazság belső felszabadulást hozó és minden külső tekintélytől független kutatása lesz az első feladatomban. Természetesen ezzel együtt

a kutatás eredményeinek minél hiánytalanabb közlése is. Az igazságkeresés a beszéd és a közlés ereje nélkül: égő gyertya — véka alá rejtve. A felismert igazságot meg éppen elhallgatni egyenlő — mint Berda-val együtt Babits mondja — az »írástudók árulásával«. Vallom, hogy a tiszteletért vállalni kell a veszély-kockázatot is. Nem jöhet olyan idő, hogy a társadalom legszabadabb tekintély-pillére, az egyetemi tanár elnémuljon, vagy éppen külső tekintélyek érdekei szerint szolgálja tudományát. Ez esetben a tudós már nem az igazság szolgája, hanem annak kiszolgáltatója. A közvélemény nádszál-ingadozású irányítója pedig olyan, mint a megizetlenült só. Vallom, hogy elsősorban én vagyok az ifjúsáért és nem ők énérettem. Őket építő és alkotó munkatársaimnak tekintem. Nem kívánom, hogy kritika nélkül higgyék el azt, amit mondok, sőt igen örülök megnyilatkozó kritikájuk bátorságának, mint a fejlődés éltető kovászának. Vallom sokakkal együtt, hogy csak így jön létre elsajátított tudás, ami sokkal több, mert maradandóbb és gyümölcsözőbb az egyszerűen befogadott automata-tudásnál. Nem én akarok tekintély lenni, de szeretném, hogyha az általam hirdetett és meglátott igazság nőne tekintéllyé azok szemében, akik azt elfogadják, a gátlástól ment és kivált a szemináriumi munkásság során, de egyéb alkalmakkal is előadható aggályok eloszlatása után. A bölcsesség elvetésének luxusa lenne magamat olyan okosnak tekinteni, hogy ne tanulhatnék a legkisebb képességűnek látszó tanítványtól. Szeretném, hogyha az általam közvetített igazságok nemcsak az ítélőerővel párosult tudásszomjat fokoznák, de a felelősségérzet és a lelkiismeret fákllyafényét, vagy legalább is mécsesét meggyújtják. A legtöbb társadalomtudomány kiváltképpen alkalmas arra, hogy az émbertársakhoz kötő szeretet szükségét és szépségét hirdesse. Bár nem hiszem, hogy Leonardo da Vincinek van igaza, amikor kiélezetten így fogalmazza az ismeret gyümölcsét: »a szeretet a megismerés leánya.« Inkább fordítva. Mindazonáltal van kölcsönhatás. Ez azután az Európa üszkös romjain és sebein átvészelő jövő nemzedék termékeny nevelőjévé teheti a társadalomtudóst, akinek tanítványaiba átplántálódó igazságszeretete dinamikus erőket mozgathat és az ifjúság szükséges nagyratörését és új-keresését élesztheti, viszont tárgyilagos kritika-kötelezettsége az elhamarkodott cselekedetekkel szemben felvértezheti.

Ime, körülbelül így látom ma tanári hivatásomat.

II. Az egyén felelősségével és lelki problémáival szemben azonban témám tulajdonképpen a *közösségnek* önmaga iránti felelősségét és ezen belül a statisztikai szerepét volna hivatva tárgyalni.

Mielőtt azonban ezt tennők, röviden a *statisztikáról* kell

szólni, hogy tájékozódjunk nagyjában tudományunknak mibenlétéről és — sokszor oly gyökeresen félreismert — feladatáról. A folyó félévben úgysis a módszertanról lesz szó s így a most csak vázlatos keretek *hézagait* kellőleg megtöltjük majd tartalommal.

Míg a tételes, történeti és bölcséleti *jogtudományok* a társadalom azon szellemi életnyilvánulásaival foglalkoznak, amelyek a társadalomban élő ember magatartását és a közület szerveihez való viszonyát szabályozzák, addig a szorosabb értelemben vett *társadalomtudományok* magával a társadalommal foglalkoznak. Ezekon belül is a *statisztika* az indukció társadalomtudományi szempontból legtárgyilagosabb fajának, a *tömegészlelésnek* a segítségével igyekeznek megismertetni bennünket a társadalom nagyságával, lényeges tulajdonságok szerinti összetételével, valamint a társadalomnak tömegészlelés útján számbavehető életnyilvánulásaival. A *leíró* statisztika megelégszik ennyivel. A *kutató* statisztika *tovább* megy egy lépéssel és igyekszik felderíteni azt az összefüggést, amely a társadalmi tömegjelenségek közt fennáll, illetve azokat a legkülönbözőbb, esetleg a tömegészlelés körén kívül fekvő erőket és okokat, amelyek a kérdéses társadalmi tömegjelenségeket előidézik.

Itt csak megemlítve a statisztikai törvényszerűség jellegzetességét, érvényességének a feltételeit, jelesül a nagyszámok törvényét, csak még egyszer összefoglaljuk a statisztika meghatározását a későbbiek kedvéért: — ezek szerint *ez az a tudomány, amely a társadalom összetételét, változásait és számok útján megrögzíthető jelenségeit a tömegészlelés segítségével vizsgálja és a jelenségekben megnyilvánuló szabályszerűségeket — ezek okaival együtt — megállapítja.*

A statisztika tudomány-jellegét egyesek még ma is kétségbe vonják, leíró ismeretek halmazát, vagy csupán módszert látván benne. A kérdés nyilván azon fordul meg, hogy *mit tekintünk tudománynak* és hogy vajjon a tudomány kellékeinek a statisztika — már csak fenti definícióból kitétszőleg is — mennyire felel meg? Ha tudomány alatt azt a *rendszerben egységesített és tudásállományunkat gazdagító ismeretanyagot* értjük, amelynek *módszeres* művelője a felfedett tények megállapításán kívül azok *magyarázatát* is feladatául vallja, akkor ezen, nézetünk szerint elég szigorú meghatározás távolról sem tudja kizárni a statisztikát a tudományok birodalmából.

Ezek szerint tehát a tudomány-kellékek: I. Rendszer. II. Módszer. III. Új ismeret. IV. Okszerű kapcsolat felállítása a módszer alapján.

I. Nem vitás, hogy a statisztika tárgyát felölelő tömege-

sen fellépő jelenségek rendszerbe foglalhatók. Ez alapon a statisztika rendszere szerintünk a következő:

1. Elmélet.
 - a) A statisztika technikai része (felvétel, észlelés).
 - b) A statisztika matematikai része (feldolgozás és megvilágítás).
 - c) A statisztika logikai része (a tudományos elemzés).
 - d) A statisztika története.
2. A népesség tömegjelenségei.
 - a) Az álló népesség.
 - b) A népesedési mozgalom.
3. A morális élet tömegjelenségei.
4. Az intellektuális élet tömegjelenségei.
5. A gazdasági élet tömegjelenségei.
 - a) Fogyasztás.
 - b) Termelés.
 - c) Forgalom.
 - d) Jövedelemeloszlás.
6. Az állami (közületi) élet tömegjelenségei.

II. A statisztikának a *tömegészlelés* — mint az indukciót előkészítő eljárás — a *sajátos módszere*. Ez úgy a térben (horizontálisan, nemzetközi viszonylatban), mint időben (vertikálisan, egy jogterületen belül visszatekintve) lehetővé teszi a tömeges indukciók egész sorozatát.

III. A statisztika bőven ontja az új ismereteket, tényeket, amelyek általános érvénnyel és hasonló bizonyossággal más úton, vagyis a tömegészlelés elejtésével *nem* volnának megállapíthatók. A statisztika tömegészlelései nélkül egyáltalában nem volna tiszta képünk arról, hogy a különböző társadalmak miként *tagozódnak* életkor, vagy családi állapot, nemzetiségek, stb. szerint. De az egyes foglalkozások szerepét, a soraik közt meglévő társadalmi rétegződés időbeli alakulását, a tőke koncentráció mérvét, a közületi szükségletek változó szerepét, stb. stb. a statisztika végeláthatatlan kombináció-lehetőséget felölelő tabellái nélkül aligha tudnók még áttekinteni is.

Ezeknek az ismereteknek az értékét fokozza az, hogy a statisztikai megfigyelés folytonossága révén az *időbeni* visszatekintés éppenúgy lehetséges, mint a *nemzetközi* összehasonlítás. Mindezek alapján azonban még mindig nem lehetne nyugodt lélekkel tudománynak tekinteni a statisztikát, ha nem tudnók azt, hogy

IV. A statisztika ok és okozati viszonyban álló szabályszerűségek felállításával *magyarázni* tudja a tömegészlelés útján

megállapított tényeket, új ismereteket. Jóllehet a statisztika mint tudomány elég rövid multra tekinthet vissza, mégis szép számmal mutat fel ilyen u. n. társadalmi törvényszerűségeket. Tény ugyan, hogy ezek között akad sok olyan is, mely csak nagy megszorításokkal érvényes, de vannak olyanok is, amelyek nem állanak nagyon messze érvényesség tekintetében a természeti törvényszerűségektől. Csak néhányat sorolunk fel ezek közül:

A statisztika mutatta ki azt az okozati összefüggést, amely fennáll a *természeredmények* és a *népmozgalmi jelenségek*, kivált pedig a *házasságkötések* között: agrár jellegű társadalmakban a házasságkötések száma párhuzamosan emelkedik a jó természettel, apad a silány hozammal karöltve. Más országokban az ipari termelés, a bankbetétek összege, vagy a vasúti áruforgalom és másrészt a népmozgalom közötti elég szoros kapcsolatokra mutatott rá a statisztika.

A statisztika derítette fel azt az összefüggést, amely egyfelől a *csecsemők táplálásmódja* és azok *halandósága* között mutatkozik, kimutatván az anyatejűvel tápláltak sokkal jobb felvértezetttségét, a dajka-, vagy az állati tejjel, avagy éppen egyéb mesterséges tápszerrel táplált gyermekek nagy halandóságával szemben.

A statisztika mutatott rá arra a kapcsolatra, amely egyfelől a *lakosság*, és az *építkezésmód*, másfelől bizonyos *halálok* pusztításának gyakorisága között fennáll, kimutatván, hogy a túlszűfolttság és a földes padló a *gümőkóros* és *reumás* megbetegedések és halálozások számát mily nagy mértékben fokozza.

A statisztika tabellái vetítettek fényt arra az összefüggésre, amely megállapítható egyfelől a *latifundium*, másfelől a *népszaporodás*, különösen pedig a *népsűrűség* közt, kiderítvén azt, hogy — ha nem is a születések gyakorisága, — de a terület *népsűrűség-konzerváló* képessége és így a vándormozgalom egyenlege sokkal kedvezőtlenebb ott, ahol a nagy és óriás birtoktestek dominálnak. Egyben itt jóval kisebb a népsűrűség, mint ott, ahol a törpe- és kisbirtokok játszanak döntő szerepet. A statisztika láttatta mer azt a kapcsolatot, amely a *jövedelem* változása és a *szükséletek* mennyiségbeli és minőségi módosulása között fennáll: a kereslet rugalmassága és a vásárló erő szabatos megmérése is nyilván statisztikai feladványok megoldásával lett lehetségessé.

A statisztikának köszönhetőek azok a társadalmi törvényszerűségek, amelyek a műveltség és az élet elleni deliktumok közt észlelhető diszparelizmust igazolják, nemkülönben azok is, amelyek a válság és önquillkosságok, másrészt a jó konjunktúra és a baleset-gyakoriság közt felállíthatók.

A statisztika tisztázta azt a kapcsolatot, amely fennáll a

családi állapot és a halandóság közt, kiderítvén azt, hogy a nős férfiak halandósága nagyban-egészben félakkora, mint a hasonló korú nőtleneké. Arra az ellenetésre, hogy ez feltehetőleg a nős családi állapotúak rendezettebb anyagi viszonyaival függ össze, reá mutatható a statisztika arra, hogy a már házassági kötelekben élt özvegyek halandósága megközelítő mértékben éppen úgy túlszárnyalja a nősekét, mint a nőtlenekét. Megint azután arra az ellenetésre, hogy ez csak onnan van, hogy az elhalt házastárs valamely fertőző betegsége az együttlét során megtámadta az özvegyen maradtot, hivatkozik a statisztika a törvényesen elvált férfiaknak legalább szintén kétszeres mortalitására, — beigazolván ezzel a házasság életkonzerváló hatását.

A statisztika nélkül nem igen tudnók méltatni szabatosan az egyes foglalkozások egészségügyi szerepét, tekintve, hogy a statisztika tisztázta a megbetegedés és elhalálozás valószínűségét az egyes foglalkozások körében; ezzel megbecsülhetetlen szolgálatot tett a vállalati, illetve társadalmi biztosítás ügyének. A statisztika szögezte le azt a kérlelhetetlen szigorú, bár az idők folyamán a részletekben némileg módosuló számszerű összefüggést, amely az életkor és a halandóság gyakorisága közt fennforog.

A statisztika hívja fel a figyelmet az állatlétszám (kiváltképpen az istállózott szarvasmarha-létszám) és a terméshozam közötti kapcsolatra, vagy pedig — hogy egészen más térre menjünk, — a munkanélküliség és a kriminalitás, az éghajlat és az egyes bűnformák elterjedtsége közötti kapcsolatra, kimutatván, hogy délen a személy és társadalom, míg északon a vagyoni elleni bűncselekmények (mutatkoznak sűrűbben.

A statisztika fáradságos munkával rögzítette meg azt a kölcsönös kapcsolatot, amely a születések gyakorisága és a csecsemőhalandóság nagysága közt fennáll; a gyermekszámmal karöltve nő a csecsemőhalandóság mértéke. Másrészt ahol sok az idő előtt lehulló gyümölcs, ott dusabb a vágy az elvesztett sardjék pótlására.

A statisztika mutathat rá arra, hogy az időjárásnak függetlenül is, de a vele együtt járó terméshozammal együttesen milyen hatása van a gyermekhalandóság időbeli alakulására.

A statisztika kapcsolatkereső és vesződéses munkája igyekszik — egyre növekvő sikerrel — világosságot vetíteni arra a bonyolult szövedékre, amely a női termékenység szinte szokatlan csökkenését, az egygyermekrendszert a társadalom egyéb, számokkal nem is mindig ellenőrizhető tünetényeihez fűzik. (Foglalkozás, társadalmi rétegződés, birtokmegosztás, népességszerkezeti felépítés, műveltség, talaj, művelési ágak szerepe, öröklési rend, megélhetési index, faji degeneráció, erkölcsi defektusok, stb.) A statisztikával mérhetjük le a gyermekhalandóság területi és időbeli alakulásának észlelése során a módosító tényezők kö-

zül pl. a műveltség, az orvosi ellátottság, a társadalmi rétegződés, a klíma és az építkezési mód betolyását, egymással való konkurrálását.

A statisztika kapcsolat-felfedező szolgálatait veszi igénybe mind sűrűbben — nem egyszer tételei szabatos megfogalmazása érdekében is — a *közgazdaságtan*, amikor pl. a kapitalisztikus termelési rend konjunktura hullámait, valamint azok hatásait magyarázza. A nyers vas- és széntermelés nemcsak jelzője a következő jó konjunkturának, hanem többnyire oka is. A kezdődő lendület, a nagy konjunktura, a válság és a pangás okainak és kihatásainak kimutatása és prognosztikonok felállítása statisztikai tömegszelés nélkül aligha sikerülhet.

Mindezek alapján világos, hogy a statisztika éppen nemcsak ismerethalmaz leíró közlése, hanem a *logika szigorú alkalmazásával dolgozó magyarázat-lehetőség is*. Az adatfelvétel egyre javuló technikája alapján ezzel a lehetőséggel a statisztika él is és — mint azt Anatole France a »Fehér kövön«-ben már oly régen és szellemesen megokolta s megjósolta — mind nagyobb szerepet játszik a tudományok birodalmában.

Hogy ez a szabályszerűség-felállító munka mennyire *verejtékes*, hogy milyen nagyok a *kísértések* és hogy a konkurráló és ellentétes *zavaró tényezők* mily könnyen tévútra vezethetnek, erről majd a legközelebbi két órán lesz bőven szó. Úgyszintén a zavaró faktorok *kiküszöbölésének* a módjairól is. Azt is csak éppen megemlítem, hogy a szabályszerűségeknek tudományos becsülőkön kívül szinte beláthatatlan *gyakorlati* hasznuk van. Az életviszonyok szabályozása — e kapcsolatok ismerete nélkül — olyan, mint a homokra épített város. Ellenben a társadalom szövevényes kapcsolatainak az ismerete szikla, amelyre nyugodtan lehet építeni. Még ha megengedjük is azt, hogy maguk ezek a kapcsolatok is idővel módosulnak. A *törvényhozás, a kormányzat* és általában a szabályalkotás éppen a statisztika által megoldott és egyre bővebben felvetett szabályszerűségek ismerete alapján *egyre inkább tudományos tevékenységgé mélyül*. Néha a célkijelölések is, de főleg az eszközmegválasztásra nézve a statisztikai kauzálítások elhatározó fontosságúakká nőnek.

Ha tudom, hogy a latifundium hatása népritkító és proletarizálódásra vezető, akkor számukat nem fogom növelni és kiterjedésüket nem fogom megrögzíteni. Ha tudom, hogy a vásárlóképeség emelkedése milyen üdvös a családalapításra és a gyermeknemzésre, akkor szinte le tudom mérni azokat az előnyöket, amelyek egy általános többtermelési politika helyes eszközeit kíséri. Viszont, ha tudom, hogy az állattartás és a terméshozam közt milyen az összefüggés, akkor export politikámat, a takarmány termesztés és a mezőgazdasági termelés átalakításának

kérdését messzebb ható és messzibbnéző eszközökkel fogom irányítani, mint ezen felismerés nélkül; nem fogok feltétlenül örüvendeni a marhakivitel »kedvező» eredményeinek stb. Ha tudom a lakásdefektusoknak az egészségre és élettartamra gyakorolt hatását, akkor nemcsak lakásrendszetem, de lakásépítést siettető eszközeim is szélesebb ívelésűek és mélyebb járatúak lesznek, mint anélkül. Ha sikerül kimutatnom, hogy a szakirányú mezőgazdasági iskolát végzettek munkateljesítménye és üzemeiknek jövedelme mennyivel nagyobb, mint a gazdasági képzettség híján lévő társaié, akkor ezzel iskolapolitikánkknak nyilván új célokat jelölök ki, olyanokat, amelyeknek a nyomán a szakirányú iskolák építésére kiadott befektetések termelékenységét ad oculos lehet bizonyítani.

Az oly kérdésekben való felelőtlen kijelentéseknek, kortesizű szólalomoknak, vagy odavetett állításoknak, amelyek a társadalom jóléte és lelki rendje szempontjából nem közönyösek, alig van konstruktívabb ellensége, mint a lelkiismeretesen kezelt és megvesztegethetetlen statisztika.

III. Azon *okozatos összefüggések*, amelyeket az imént felsoroltunk, jótormán egytől-egyig olyanok, hogy a társadalom *jóléte és lelki békéje* szempontjából éppen nem mondhatók közönyöseknek. Sőt e tények mikénti alakulása iránt a társadalom feltétlenebb *érdekelve* van. Annál inkább: minél tökéletesebb a társadalomban a *közösségi érzés*. Mivel pedig ez az utóbbi az idők folyamán gyors fejlődést mutat és mivel a társasodással kapcsolatos állami beavatkozás ezidőszerint növekedő tendenciájú: a statisztika által felderített szabályszerűségek a közösség-érzületnek (nem merném csupán közvéleménynek mondani, mert annál több) fokozódó visszahatását fogják kiváltani. Több ez pusztán érdeklődésnél. A társadalom *jólétéért* és — hogy úgy mondjam — *lelki egészségéért* való *felelősségérzet* az, ami a *közösségi lelkiismeret* tartalmát kiteszi.

Nem kell közelebb fejtegetnünk azt, hogy a különböző szaktudományok tárgyköre és az ezekből feldolgozott tételek meglehetősen különbözőképpen váltják ki ezt a szociális érzületet és különbözőképpen hatnak a közösség iránti felelősségérzés kibontakozására, a társadalom lelkiismeretének a megmozgatására. Van-e tekintetben érzékenyebb, színezettebb és kevésbé érzékeny tudományok.

Nem mernők éppen állítani azt, hogy az u. n. *tiszta tudományok*, amelyek az öncélúság elve alapján csak összefüggéseket, tényeket kutatnak, színtelenebbek volnának, mint az u. n. *alkalmazott tudományok*, amelyekbe belejátszik a cél fogalma is, amelyeket ezért *normatív tudományoknak* hívunk.

Inkább a szerint állíthatnánk fel bizonyos rangsort, hogy a szaktudomány által vizsgált kérdéscsoport mennyire érinti a társadalomnak többé vagy kevésbé fontos érdekeit és hogy vajon azok a tények, amelyeket az illető tudomány feldolgoz, emberileg illetve közületileg változtathatók-e, vagy sem? Így pl. a csillagászat csodálatos szabályszerűségei, — jöllehet, nagy dolgokra: a tömegvonzás törvényére, a világmindenségben való nagy egyensúly törvényére tanítanak — a közületi aktív lelkiismeret megmozgatására alig alkalmasak. Ugyiszintén az összehasonlító nyelvészet, vagy akár a geológia tényei sem, amelyek az emberi társadalom felelősségérzését nem tudják felkorbácsolni.

Ellenben már a filozófia egyes részei, így különösen az érték-ítéleteket fogalmazó etika és esztétika tételei már érinthetik a társadalom lelki rendjét és ezzel érdekeit, ami azután bizonyos közvéleményszerű és érzületszerű reagenciákat válthat ki ezekkel az ítéletekkel szemben. Fokozottabb mértékben áll ez a pedagógiára.

A jog- és államtudományok közt a jogelmélet, a politika (beleértve a közigazgatás politikáját is) és a büntetőjog azok, amelyeknél ez a közérzületi visszahatás, a kollektív lelkiismereti kérdések leginkább előtérbe nyomulnak.

Fokozott mértékben áll ez a szorosabb értelemben vett társadalomtudományokra. Az értékelő, célkitűző közgazdaságtan és még ennél is fokozottabb mértékben a statisztika egyenesen gyűjtőtelepe és erjesztője azoknak az érzületi visszahatásoknak, amelyek tisztultabb formájukban a társadalom felelősségérzésének megerősödésére és így a kollektív lelkiismeret mozgásbahoatalára vezetnek.

Pedig a statisztika feltétlenül u. n. *tiszta*, vagyis ténytudomány. Tételei minden célra való tekintet nélkül érvényesek. És mégis (sőt merjük mondani: éppen ezért!) felderített igazságai egészen félelmetesen mozgásba hozhatják a közületi érzüst, felkelthetik és finomíthatják a felelősségtudatot. A tények, a mögöttük fennálló okok és méginkább a közvetlen okok okai. A statisztika által felderített új ismeretek vitathatlan tudományos becükön kívül éppen azért nagyon értékesek, mert a tiszta értelmi mérlegelés mellett az érzélemre és ezen keresztül az akaratra is serkentőleg hatnak és így a *szociális lelkiismeretnek* a felkeltői. Szociáletikai értéke ezért felbecsülhetetlen. A termékenyítő ön-elégületlenség révén a javító szándék éltetője a statisztika, amely a kollektívum elégületlenségének tényét és okait feltárja; ezáltal nemzetnevelő és nemzetemelő faktorrá lesz.

Pl. nemcsak érdekés, de egyben mélyebb érzülmeket és kép-

zettársító önvadakat támaszt az az egyszerű adat, hogy Magyarországon 100 újszülött közül még mindig 13—14, Németországban 6—7 és Hollandiában alig 4 hal meg első születésnapjának megélése előtt. A »miért?« kérdését és a nemzetféltség érzését szintűgy felkelti az a tény is, hogy Magyarországon a fejenkénti cukorfogyasztás évente 11—12 kiló, míg Angliában és az Észak-amerikai Unióban és Hollandiában 40—50 kg. közt váltakozik.

Messzemenő képzettársításokat kelthet az a tény is, hogy Magyarországon a szarvasmarhaállomány a lélekszámhoz viszonyítva alig kétharmada a németországinak, az östermelő lakossághoz képest pedig még éppen csak jó kétötöde és mégis Magyarország exportál szarvasmarhát és Németország importál. Hogy nálunk egy lakószobára átlagosan 2.6 lakó jut, míg egyes nyugati államokban alig több, mint egy. Ez szintén olyan adat, amely nemcsak az értelemhez szól, de az értékelő érzelemhez is a változtató akarathoz is. Vagy ha azt vesszük, hogy a visszaeső büntettek és a fiatalok elítéltek alig egy-két országban játszanak akkora szerepet, mint nálunk és kivált, hogy gyarapodásuk milyen kirívóan nagy és ha megint figyelembe vesszük azt, — egészen más jelenségkörből hozva fel példát — hogy a kellő időben házasulók aránya milyen nagy mértékben visszaesett, és hogy az egzisztenciaalapítás korhatára mennyire kitolódott, akkor társadalmi szerkezetünkben, annak felépítésében rejtőzködő és nyilván a gazdasági világválság által csak fokozott bajokra világítanak rá e számok. A felelősség kérdése felvetődik.

Ha látjuk, hogy nálunk a születési arány a századfordulón tapasztalt 38 pro mille-ről 19—20 közé esett, (sőt a statisztika a maga finomabb módszervizsgálataival kimutatja azt is, hogy voltaképpen a terméketlenség folyamata még fenyegetőbb) és ugyanakkor szemünk elé tárja azt, hogy Jugoszláviában, vagy Romániában a születési mutató még mindig a 30 ezrelék körül jár, akkor nemcsak az okkereső és okkiküszöbölő kutató munkának ad ez gazdag indítékot, hanem bizonyos vádkomplexumokat is támaszt.

Amikor megállapítja a statisztika, hogy pl. Dunántúlon — még az egyikétől sújtott vidékeken is, — de főleg egyebütt, a magyar östermelő lakosság társadalmi rétegződése egészségtelen, nem elég az izmos kisbirtok és sok a proletár, — szemben a németség-gel, — akkor a befelé forduló faji lelkiismeret és vizsgálat csendessége és a mindenáron való segíteni készség zaklató kopogtatása kell, hogy kövesse a tény megállapítását. Minél egészségesebb a

Schneller K.: A statisztika a kollektív lelkiismeret szolgálatában.

közvélemény, minél kevésbé megmérgezett az alaptalan önelégültség tunyaságától a nemzeti közérület.

Ösztökélők az ilyen számok a *javításra*, a Széchenyi szellemében haladó kollektív *önismeretre* és az evangélium szelleméből folyó egyéni és kollektív *tökéletesedésre*. Amiként egyéni tökéletesedés nincs hiba- és bűnbevallás nélkül, úgy a kollektívum is reászorul erre. A statisztika az, amely ehhez segíti; a statisztika az, amely egy részletes, egyetemes és a közület egészére kiterjedő gyónáshoz hasonlítható.

Schneller Károly.
